

Прынцыпы і асаблівасці руска-беларускага перакладу навуковых тэкстаў

Міхалевіч Алена Генадзьеўна, Мордас Наталля Расціславаўна

Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя
Максіма Танка”, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Анатацыя

Артыкул прысвечаны аналізу перакладу як міжмоўнай камунікатыўнай дзейнасці: разглядаецца сутнасць паняцця “пераклад” не толькі як працэсу, але і яго выніку; аналізуюцца тыпы перакладу (кантактнага і дыстантнага, адэкватнага, мастацкага і інш.) і асноўныя метады; акцэнтуюцца ўвага на неабходнасці лінгвістычнай асновы, ведання перакладчыкам заканамернасцей, што існуюць паміж мовамі; праследжваюцца заканамернасці перакладу сінтаксічных адзінак – словазлучэнняў з аб’ектнымі і акалічнаснымі (найчасцей часавымі, мэтавымі і прасторавымі) семантычнымі адносінамі паміж кампанентамі.

Адной з актуальных праблем сучаснага беларускага мовазнаўства паранейшаму застаюцца пытанні перакладу, паколькі менавіта праз яго ажыццяўляецца абмен навуковай, рэлігійнай, маральна-этычнай і іншай інфармацыяй, наладжваюцца кантакты, рэгулююцца паводзіны індывідаў і груп у грамадстве і г.д. Слова “пераклад” мнагазначнае; у нашым даследаванні пад перакладам разумеем не толькі сам працэс, але і яго вынік – тэкст або выказванне (сінтаксічную канструкцыю), змест якога дакладна ці прыблізна перадаецца рознеўзроўневымі сродкамі некалькіх (пераважна дзвюх) моў. Сёння пераклад стаў аб’ектам даследавання як міжмоўная, міжкультурная камунікатыўная дзейнасць, і таму ў тэорыі перакладу варта вылучыць тэорыі агульную, прыватныя і спецыяльныя. Агульная тэорыя перакладу дае тэрэтычнае абгрунтаванне і вызначае асноўныя паняцці тэорыі прыватных (напрыклад, лінгвістычных) і спецыяльных (напрыклад, розных тыпаў і жанраў). Акрамя таго, неабходна адзначыць складанасць самога працэсу перакладу, і для яго паспяховасці перакладчык павінен выкарыстоўваць звесткі не толькі з граматыкі і лексікалогіі адпаведных моў,

але і з такіх навук, як сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка, стылістыка, этнапсіхалогія і інш.

Пры ажыццяўленні перакладу як канала узаемадзеяння культур і моў варта ўлічваць, што пераклад можа быць кантактны, або інтэрперсанальны, што рэалізуецца праз непасрэдныя зносіны людзей, і дыстантны, або інтэртэкстуальны, – на ўзроўні тэксту; адэкватны, ці даслоўны, вольны, мастацкі і – як разнавіднасць – аўтарскі [гл., напрыклад, пра гэта: 1].

Важным метадам перакладу выступае супастаўляльны аналіз, г.зн. аналіз формы і зместу тэксту перакладу ў супастаўленні з формай і зместам арыгінала. У працэсе перакладу ўстанаўліваюцца пэўныя адносіны паміж двума тэкстамі на розных мовах, і для таго, каб перакладзены тэкст стаў найбольш правільным і лагічна абгрунтаваным, варта прыбегнуць да такіх спосабаў перакладу, як пераклад абсалютнымі або адноснымі эквівалентамі, зусім іншымі сродкамі, апісальны і інш. Выбар тых ці іншых сродкаў залежыць ад многіх фактараў, такіх, як:

1) асоба перакладчыка: яго веды, уменні і навыкі, здольнасць зрабіць правільны выбар, улічваючы ўсю сукупнасць лінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў;

2) змест, форма, стылёвая і жанравая разнастайнасць тэксту ці іншай адзінкі для перакладу;

3) мэта (або мэты, калі іх некалькі) перакладчыцкай дзейнасці, прызначэнне, сфера выкарыстання перакладзенага тэксту ці іншай адзінкі і інш.

Для тэорыі і практыкі паспяховага перакладу неабходна, сярод іншых фактараў, лінгвістычная аснова, веданне перакладчыкам заканамернасцей, якія існуюць паміж пэўнымі мовамі. Тут варта ўлічваць і тое, з якой мовы на якую (ці якія) робіцца пераклад. У сваім даследаванні мы спыняемся на перакладзе з рускай мовы на беларускую, паколькі жывём і ўступаем у

зносіны ва ўмовах масавых кантактаў рускай і беларускай моў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, афіцыйнага білінгвізму ў нашай краіне. Білінгвізм (двухмоўе) – гэта валоданне дзвюма мовамі і папераменнае карыстанне імі ў залежнасці ад умоў моўных зносін; носьбіты двухмоўя – двухмоўныя індывіды (білінгвы). Існуюць два тыпы суіснавання моў у білінгваў:

1) абедзве мовы ўтвараюць дзве асобныя сістэмы асацыяцый, якія не маюць паміж сабой ніякага кантакту. У такім выпадку абедзве мовы ўтвараюць дзве аўтаномныя вобласці ў мысленні двухмоўных асоб. Пры гэтым білінгв не можа аўтаматычна пераключацца з адной мовы на іншую, таму пераклад для яго з’яўляецца праблематычным;

2) дзве мовы ўтвараюць у свядомасці толькі адну сістэму асацыяцый, дзе любы элемент мае свой непасрэдны эквівалент у другой мове, у выніку пераклад не з’яўляецца складаным. Менавіта гэты варыянт і з’яўляецца больш спрыяльным для “змешвання” моў.

Паколькі больш прыймальным для нашага грамадства з’яўляецца менавіта другі тып, калі дзве мовы ўтвараюць у свядомасці носьбітаў толькі адну сістэму асацыяцый, дзе любы элемент мае свой непасрэдны эквівалент у другой мове, і таму пераклад не выклікае празмерных цяжкасцей, спынім увагу толькі на адным лінгвістычным узроўні – сінтаксічным.

На сінтаксічным узроўні не сустракаюцца адрозненні ў семантыцы рускамоўных і беларускамоўных адзінак, што звязана з універсальным характарам плана зместу ў сінтаксісе: тут назіраецца агульнасць сінтаксічных адносін і сувязей, асноўных сінтаксічных мадэляў і сінтаксічных пазіцый. Пры падабенстве плана зместу сінтаксічных адзінак у рускай і беларускай мовах даволі значнымі выступаюць разыходжанні ў фармальным аспекце. Пакажам іх на прыкладах сінтаксічных канструкцый, што выкарыстоўваюцца ў прафесійнай дзейнасці педагогаў.

Асабліва выразна згаданыя разыходжанні праяўляюцца ў словазлучэннях з аб'ектнымі і акалічнаснымі семантыка-сінтаксічнымі адносінамі паміж кампанентамі. Своеасаблівасць роднасных моў у перадачы аб'ектнага значэння можа датычыцца як беспрыназоўнікавых, так і прыназоўнікавых словазлучэнняў і заключаецца ў наступным:

1) у кожнай з моў ёсць сінанімічныя рады з неаднолькавай колькасцю членаў рада або з адрозненнямі ў іх форме: *забыць дыягност / забыць о диагнозе / забыть про диагноз* (разм.) – *забыць дыягност / забыць на (пра) дыягност; речевые нарушения младших школьников / речевые нарушения у младших школьников – маўленчыя парушэнні малодшых школьнікаў / маўленчыя парушэнні ў малодшых школьнікаў*;

2) дзеясловы *выбачаць (прабачыць), дараваць, дзякаваць (аддзякаваць, падзякаваць)* у беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з давальным склонам (*не заўсёды варта дараваць малодшаму школьніку за падман*); у рускай – з вінавальным (*не всегда следует простить младшего школьника за обман*);

3) дзеясловы *дзівіцца, жартаваць, кпіць, насміхацца, падсмейвацца, рагатаць, смяяцца, цешыцца* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з родным склонам і прыназоўнікам з (*нельга кпіць з хворага дзіцяці*); у рускай – з творным і прыназоўнікам *над* (*нельзя издеваться над больным ребенком*);

4) дзеясловы і аддзеяслоўныя назоўнікі са значэннем *жалю, смутку, тугі* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з месным склонам і прыназоўнікам *на* (*сумаваць на Радзіме*); у рускай – з месным склонам і прыназоўнікам *о, об* (*грустит о Родине*);

Блізкасць рускай і беларускай моў назіраецца ў падобнай семантыцы словазлучэнняў з акалічнаснымі прасторавымі адносінамі і іх адценнямі (месца знаходжання прадмета, напрамку руху і інш.). Адрозненні

ў выражэнні прасторавага значэння ў межах словазлучэння зводзяцца да наступнага:

1) у беларускай мове ёсць невытворныя і вытворныя прыназоўнікі, якія не суадносяцца з рускім эквівалентам (напрыклад: *абанал, паабанал, паўз, праз, поруч, усцяж*). Аналагічныя, не суаднесеныя з беларускамоўным формальным эквівалентам, ужываюцца і ў рускай мове (напрыклад: *навстречу к, позади, поперек, следом за*);

2) беларускія і рускія словазлучэнні могуць адрознівацца прыназоўнікава-склонавай формай залежнага слова: *рыхтавацца да заняткаў на прапанаваным матэрыяле – готовится к занятиям по предложенному материалу*.

Выяўляецца адметнасць беларускай і рускай моў таксама ў словазлучэннях з акалічнаснымі часавымі адносінамі:

1) у кожнай мове ёсць свае сродкі перадачы згаданых адносін: *а, напроці, пад час, праз, у часе, у часы – в течение, в продолжение (варта актуалізаваць інавацыі ў педагагічнай дзейнасці на працягу ўсяго перыяду навучання – следует актуализировать инновации в педагогической деятельности на протяжении всего периода обучения)*;

2) у некаторых выпадках беларускамоўныя словазлучэнні маюць іншую склонавую форму залежнага кампанента пры аналагічным прыназоўніку: *неабходны прадмет можа замяшчацца іншым, падобным па функцыянальных якасцях – необходимый предмет может замещаться другим, сходным по функциональным качествам*.

У рускай і беларускай мовах нярэдка сустракаюцца словазлучэнні з акалічнаснымі прычыннымі адносінамі паміж кампанентамі, паказчыкамі якіх выступаюць спецыфічныя прыназоўнікі: беларускамоўныя *дзеля, з выпадку, з нагоды, з прычыны, праз і інш.*, у рускай мове – *ввиду, вследствие, из-за, по поводу, под предлогом, по случаю*.

У беларускіх і рускіх словазлучэннях з акалічнаснымі мэтавымі адносінамі паміж кампанентамі асноўная роля належыць дзеяслову, які звязваецца з залежным словам падобнымі прыназоўнікамі *для, з, на, пад, пра, у, у мэтах*– *для, с, на, по, в, про, под, в целях*. Напрыклад: *наведваць дадатковыя заняткі для (дзеля, з мэтай) азнаямлення -- посещать дополнительные занятия для (ради, с целью) ознакомления*. Дзеясловы са значэннем руху, а таксама дзеясловы волевыяўлення пры абазначэнні мэты дзеяння ўтвараюць у беларускай мове словазлучэнні з вінавальным склонам назоўніка і прыназоўнікаў *на, у*, прычым апошні ўжываецца ў спалучэнні са словамі *грыбы, рыба, ягады*, а таксама назвамі ягад і грыбоў. У рускай мове ў такіх выпадках ўжываецца канструкцыя з назоўнікам у творным склоне і прыназоўнікам *за*. У роднасных мовах ужываюцца спецыфічныя словазлучэнні з сэнсавымі адносінамі спосабу дзеяння, меры і ступені паміж галоўным і залежным словамі; такія словазлучэнні часцей за ўсё адрозніваюцца прыназоўнікамі. Напрыклад: *адлюстравіць праз (праз, цераз) прызму поглядаў – отобразить сквозь (через) призму взглядов; гаварыць у час заняткаў на поўны голас – говорит во время занятий во весь голос* і г.д.

Такім чынам, пераклад – гэта сродак забяспечыць магчымасць зносін (камунікацыі) паміж людзьмі, што гавораць на розных мовах. Таму для тэорыі перакладу асаблівае значэнне маюць як лінгвістычныя звесткі, так і звесткі з іншых навук, а таксама дадзеныя аб асаблівасцях арганізацыі арыгінала і перакладзенага тэксту ці іншай адзінкі на ўзроўні як моўным (поўным і частковым, лінейным і нелінейным), так і пазамоўным (культурным і сацыякультурным).

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Дзянісава, Н.В. Аўтарскі пераклад. Праблема аўтарскага перакладу прозы ў беларускай літаратуры XX стагоддзя: манаграфія / Н.В.Дзянісава. – Мінск: Бел. выд. Тав-а “Хата”, 2002. – 100с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ